

TÁRSADALOM ÉS POLITIKA

Avar László

Vázlatok a magyarországi iparkamarák és érdekképviseltek történetéhez

A kereskedelmi és iparkamarák Magyarországon

A kereskedelmi és iparkamarák az újkor kereskedelmi és ipari érdekképviselői. Először Franciaországban 1700 és 1710 között jöttek létre, ahol a merkantilista politikát folytató állam kezébe akarta venni a kereskedelem és ipar központi irányítását. Németországban 1802-ben, francia uralom alatt alakult az első ilyen kamara. Ezt követően terjedt el Olaszországban, Belgiumban, Hollandiában és Magyarországon.

Magyarországon a franciák által megszállt Fiumében a megszállók rendelkezésére létesült az első kereskedelmi kamara, majd a megszállás után 1814-ben megszűnt, viszont „deputazione mercantile” néven 1852-ig folytatta működését. 1948-ban Klauzál Gábor kereskedelmi miniszter tervezte az intézmény felállítását. Javaslatokat kért a kereskedő testületektől – ezek azonban sajnos a forradalmi harcok alatt megsemmisültek. Az abszolutizmus két évvel később 1850-ben rendelettel állította fel a kereskedelmi és iparkamarákat.

Tizenegy kamarát létesített: mégpedig Pesten, Kassán, Pozsonyban, Temesvárott, Debrecenben, Zágrábban, Eszéken, Fiumében, Kolozsvárott és Brassóban. A kamarai székhelyek nagyjából a kerületi székhelyekkel estek egybe. A kamarák tagjait (akkor tanácsosoknak nevezték őket) a területükön lakó iparos és kereskedő tagok választották meg, le-

gelőször azonban – a politikai helyzet miatt – kinevezték őket. A kamarák véleményező és javaslattevő szervként működtek, közvetlen – kapcsolatban álltak a szakminiszterekkel. Fenntartásuk költségét az iparosok és kereskedők kamarai illeték formájában, közadóként fizették. Csak az választhatott, aki az illetéket befizette. A kamarák megalakulását a közvélemény bizalmatlanul, erős ellenszenvvel kísérte. Úgy vélték, a kamara a gazdasági elnyomás eszközévé válhat, minthogy Ausztria ezzel az eszközzel is megpróbál bennünket az összbirodalom gazdasági életébe – alárendel szerepben – bevonni. Ezért 1861-ben követelték, hogy a kamarákat, mint az abszolutizmus idején létesített törvénytelen intézményeket szüntessék meg. A kamarák helyzete végül a kiegyezés után rendeződött. Az 1968. VI. tc. által bevezetett kamara kötelező érdekképviselő. Akárcsak az 1850-es, két részből, ipari és kereskedelmi osztályból állt. A tagok a törvény értelmében egyenlő számú bel- és kültagokra oszlanak, a beltagok kötelesek a kamara székhelyén lakni. A tagokat 5 évre választják olyan iparosok, vagy kereskedők közül, akik mesterségüket legalább egy éve folytatják. A kamara élén elnök áll, az osztályok élén alelnökök. A kamara érdekképviselői és hatósági funkciókat lát el – tehát törvényes, területi-regionális képviselői jellegű érdekképviselő. Érdekképviselői funkciókon túl – amelyről a későbbiekben részletesen lesz szó – hatósági feladatként statisztikai adatgyűjtést végez, vezeti a védjegy- és mintalajstromot, szakszaki bizonylatot ad ki, szállítóképességi bizonyítvány állít ki, gazdasági jelentéseket készít területének iparáról és kereskedelméről. E feladatok a későbbiekben még bővültek. A hetvenes években a kamarák szerették volna elérni, hogy képviselőt küldhessenek a parlamentbe. A századforduló idején pedig a nagyobb gazdasági súllyal rendelkező tagok szorgalmazták, hogy a választás szakmai kategóriánként történjék, hogy a választók gazdasági súlyuknak megfelelő számú tagot küldhessenek a kamarákba. Aki ugyanis az illetéket befizette, az választhatott. Így fordult elő olyan helyzet, hogy a választásnál a számszerű túlsúllyal rendelkező, kisebb gazdasági erőt képviselő szakmák – pl. üzlettel nem

rendelkező cipészek és szabók – meghatározhatták a választás kimeneteletét.

1914-ben 19 kamara működött: Arad /1872/, Besztercebánya /1890/, Brassó /1850/, Budapest /1850/, Debrecen /1850/, Eszék /1850/, Fiume /1852/, Győr /1892/, Kassa /1850/, Kolozsvár /1850/, Marosvásárhely /1890/, Pécs /1881/, Pozsony /1850/, Sopron /1850/, Szeged /1890/, Temesvár /1850/, Zágráb /1850/, Zengg /1876/.

A Tanácsköztársaság idején a kamarákat feloszlották, majd bukását követően újjáalakultak. A trianoni békekötés után – természetesen – megváltozott a területi beosztás, az ország területének csökkenése miatt 7-re csökkent a kamarák száma. Később a két bécsi döntés következtében a kamarák területi elhelyezkedése újból megváltozott. 1942-ben – a két bécsi döntés következtében – 11 kereskedelmi és iparkamara volt: Budapest, Debrecen, Győr, Kassa, Kolozsvár, Marosvásárhely, Miskolc, Nagyvárad, Pécs, Sopron, Szeged székhellyel. 1947-ben már csak hét: Budapest, Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Sopron, Szeged.

Az 1868-as kamarai törvényt 1934-ben módosították. Ez a törvény határozta meg ezután lényegében azt a szervezetet és feladatkört, ami a kamarák megszűntetéséig fennállt. A kamarák, mint eddig is, ipari és kereskedelmi osztályra tagozódtak. Tagjaik rendes és levelező tagok. A rendes tagok száma a budapesti kamarában 120, a vidékiben 80. A tagok fele kültag, másik fele beltág. Mindkét osztályban öt-öt választói csoportot kellett alakítani és a rendes tagokat csoportonként egyenlő számban titkos szavazással választották meg. A csoportokat a kamarai illeték meghatározásánál számításba vett adó összege alapján hozták létre. Láthatjuk, hogy csaknem negyven évre volt szükség ahhoz, hogy a nagyobb gazdasági súllyal rendelkező iparosok és kereskedők kereszttülvigyék akarataikat és megvalósuljon a gazdasági súlyuknak megfelelő arányos képviselőjük. A levelező tagokat a kamarai közgyűlés választotta, számuk nem haladhatta meg a rendes tagokét. A tagokat 5 évre választották. Választó lehetett minden olyan iparos, kereskedő, aki

tevékenységét legalább egy éve önállóan folytatta, vagy ilyen vállalkozás társtulajdonos volt, vagy kereskedelmi, illetve ipari vezetőként dolgozott. A kamara élén a törvénynek megfelelően elnök áll, az osztályok élén alelnökök, akiket a rendes tagok maguk közül választanak meg és választásukat a kereskedelmi miniszter hagyja jóvá. Az adminisztrációt külön szervezet végzi a főtitkár vezetésével. Az elnök, az alelnökök és a főtitkár alkotják a kamara elnöki tanácsát. Az osztályokon belül pedig a rendes tagokból álló állandó bizottságok működnek. A kamara maga állapítja meg költségvetését, ezt ugyancsak a minisztere hagyja jóvá. A kamarát a választói jogosultsággal rendelkező iparosok és kereskedők által fizetett illetékekből tartják fenn, ezeket közadók módjára hajtják be. A kamarák évente legalább négyszer közgyűlést tartanak.

Feladataik:

1. Javaslatokat készítenek és véleményt adnak a kormánynak és a törvényhatóságoknak (helyi közigazgatás). Figyelemmel kísérik az iparban és a kereskedelemben működők szükségleteit és célszerű javaslatokat terjesztenek be a miniszter elé. Felvilágosítást és véleményt adnak a kereskedelmi, illetve iparügyekben. Elősegítik a szakképzést és általában a kereskedelem és az ipar fejlődést. 1928-ban együttesen 4 tagot választhattak a felsőházba, helyet foglaltak a törvényhatósági bizottságokban, részt vettek az Országos Iparügyi Tanácsban, valamint a Külkereskedelmi Tanácsban, az adófelszámolási bizottságokban, az egyszeri beruházási hozzájárulás döntőbizottságaiban. Mindezek érdekképviselői feladatok voltak.
2. A hatóságok munkájában kétféle módon vettek részt. Egyfelől támogatják a hatóságok munkáját, másfelől maguk is ellátnak hatósági feladatokat: részt vesznek az ipartörvény és iparfejlesztési törvény végrehajtásában, a közszállítási szabályzat végrehajtásában, export-import ügyekben is közreműködnek (származási bizonyítványok kiadása, véleményezés, útlevel-igazolás), beleszólnak a Magyar Nem-

zeti Bank váltóbírálóinak kiválasztásába, a kisipari és kiskereskedelmi hitelakciók lebonyolításába, véleményeznek önállósítási kölcsönöket és tagjai a MÁV állandó díjszabási bizottságának, valamint a kamarák végzik a védjegy és mintalajstromozást is.

3. Felvilágosítással, tanácsokkal támogatják érdekeltségüket, szervezik a tanoncoktatást és a továbbképző tanfolyamokat, közöttük a mestervizsgára előkészítő tanfolyamot. Vámpolitikai Központot és Kisipari Kiviteli Intézetet létesítettek, sőt a kamarák rendezték, a Budapesti Nemzetközi Vásárt.
4. Közreműködtek a tisztességtelen verseny és az árrombolás elleni küzdelemben.

A kamarákat összefogó országos szerv (országos érdekképviselő) nem létezett. Az illetékes miniszternek felügyeleti jogkörében, jogában állt a kamarát felosztatni, ha az hivatásának nem felelt meg, vagy törvényes hatáskörét túllépte (a kamarát azonban – természetesen – ilyenkor is 3 hónap alatt újra kellett választani). Ilyen esetre a kamarák fennállásának ideje alatt csak egyetlen egyszer került sor, amikor is feloszlatták a brassói kamarát, mert szembeszegült egy miniszteri rendelettel. 1940-ben a kormányzat a felhatalmazási törvény alapján, rendelettel feloszlatta az összes kamarákat: az összes kamarák rendes tagjainak, póttagjainak és levelező tagjainak megbízatását megszüntette, tekintet nélkül arra, hogy a megbízatás tartalmára megállapított idő lejárt-e.

Újabb választást azonban nem írtak ki, az önkormányzat megszűnt, a kamarák működésének biztosítása végett minden kamarához miniszteri biztost küldtek ki, aki eljárta a közgyűlés, a bizottságok és az elnökség hatáskörébe tartozó ügyekben. A kamara területén lakó iparosokból és kereskedőkből véleményező bizottságot alakítottak, amely a miniszteri biztos által megjelölt ügyekben véleményt nyilvánított. Ezenkívül a miniszter magához vont számos, eddig az önkormányzat által gyakorolt jogot. Pl. erősen szűkítette a kamara ún. „háztartási” önkormányzatát

nyugdíj- és javadalmazási ügyekben, azonkívül a kamarai tisztviselőket ideiglenesen áthelyeztette más kamarákhoz. Ez a rendszer fennmaradt a háború ideje alatt. Az Ideiglenesen Nemzeti Kormány 1945-ös rendeletében megszüntette a miniszteri biztos rendszert és elrendelte a kamarai választások előkészítését és új választási szabályzatok megalkotására szólított fel. Az önkormányzatot azonban nem állította helyre. Amíg a kamarai önkormányzat működését meg nem kezdi, a kamarai ügyintézt az annak vezetésével megbízott kamarai tisztviselő látja el, az utalványozási jogot azonban a rangban következő tisztviselővel és pénztárnokkal együttesen gyakorolja. A kamarai intézmény vezetésével megbízott tisztviselőt csak az adminisztratív, ügyintézői jogkör illette meg, nem illette meg azonban az önkormányzati szervek hatásköre. 1946-ban titkos, lajstromos szavazást rendeltek el, valamint szervezeti reformot hajtottak végre. Lehetővé tették, hogy a kamara az eddigi két osztály helyett négy osztályban működjék. A budapesti kamarát átszervezték, osztályai a kereskedelmi, nagykereskedelmi (idetartoznak a pénz- és biztosító intézetek, a szövetkezetek, a közlekedési vállalatok, a szállítványozók), kisipari és gyáripari osztályok. A kamarai választási szabályzatok jóváhagyása és a vonatkozó rendeletek kiadása az 1947-es évben elhúzódott, a rendeleteket 1947 áprilisában adták ki. Így a választások végső időpontját többször – az év végéig – elhalasztották. Az 1948. május 7-én kelt 5590/1948. Korm. sz. rendelet és annak végrehajtására kiadott 23600/1948. KSZM sz. rendelet május 31-i határidővel megszüntette a kereskedelmi és iparkamarák működését. Feladatkörüket kiskereskedelmi vonatkozásban a Kiskereskedők Országos Szabad Szervezete, kisipari vonatkozásban pedig a Kisiparosok Országos Szervezete vette át.

Az ipartestületek működéséről

Az ipartestületek a képzéshez kötött ipart folytatók, az ún. kézművesiparosok helyi, törvényes érdekképviselői szervei, a cégek egyenes jogutódai voltak. Az ipartestületeket létrehozó 1884-es ipartörvény feladatkörüket három pont körül csoportosítja:

- a/ érdekképviseleti feladatok,
- b/ az iparhatóságok támogatása,
- c/ bizonyos tanonc- és segéd alkalmazási ügyekben az iparhatósági teendőök ellátása.

Tagsága azonban ekkor még nem volt kötelező. Az ipartestületekre vonatkozó szabályozást ebben az értelemben is 1932-ben módosították. Kötelezővé tették a tagságot és így az ipartestületi hálózatot az egész országra kiterjesztették, megfelelő anyagi feltételeket teremtettek működésükhöz, feladataikat is megfelelő módon meghatározták.

Ettől kezdve minden képesítéshez kötött ipart folytató iparos tagja lehetett valamely ipartestületnek. Ipartestület Budapesten legalább 100, vidéken legalább 200 taggal alakulhatott. Budapesten az iparosok iparágak, iparcsoportok szerint egyesültek, vidéken egy ipartestületben egyesültek az egy helységben lakó iparosok. Ha pedig számuk nem érte el a megkövetelt minimumot, akkor az iparhatóság (járás) területén kellett a testületet megalakítani. A gyárosok önkéntes tagjai lehettek az ipartestületnek. Az ipartestület tagjait tanácskozási és választójog illette meg. Csak az a tag volt választható valamely funkcióra, aki legalább 3 év óta üzött az ipartestület működési területén képesítéshez kötött ipart. A tagok felvételi (félévi tagsági díj) és tagsági díjat fizettek. A tagsági díjat az előljáróság évente vetette ki és közadók módjára fizették be.

Az ipartestület önkormányzati szervei: a közgyűlés, az előljáróság, az elnök, az alelnökök és a külön célokra alakított szakosztályok, az ipartestületi szék, továbbá különböző bizottságok (munkaügyi-, békéltető-). Az adminisztráció élén az ipartestületi jegyző állt. Az ipartestületek feladata tagjaik gazdasági, művelődési, humanitárius érdekeinek támogatása, szolgálata, szakmabeli és általános továbbképzésük előmozdítása, a tökéletesebb termelési eljárások elterjesztése, szövetkezetek létesítésének előmozdítása, az ipar békéjének ápolása, a tagok, illetve alkalmazottaik közötti vitás kérdésekben békéltetés, a hatóságok tá-

jékoztatása, tönkrement tagjaik, valamint azok özvegyeinek és árváinak segélyezése (ez utóbbi a régi céh-elem maradványa). Árú- és mintacsarnokokat létesítettek, kiállításokat rendeztek, áptolták az egészséges közszellemet és érvényesítették az üzleti és kari tisztesség követelményeit, tanácsokat adtak a tagoknak az iparúzéssel kapcsolatos szakmai kérdésekbén, a rászorultakat segélyben részesítették.

A kari tisztesség és az ipargyakorlás terjedelmével kapcsolatos kérdésekbén döntött az ipartestületi szék, a munkaügyi kérdéseket tárgyaló bizottságban pedig egyenlő arányban, paritásos alapon vettek részt munkaadók és munkavállalók.

Az ipartestületek felügyeletét Budapesten a polgármester, vidéken az elsőfokú iparhatóság látta el. A felügyelő minden ipartestülethez támogatás és ellenőrzés céljából iparhatósági biztost rendelt ki.

A II. Világháború után az ipartestületek viszonylag zökkenőmentesen illeszkedtek bele az új társadalmi és politikai rendszerbe. 1945-ben miniszteri rendeletben elrendelték önkormányzati szerveik újraválasztását, megsemmisítve az 1944-ben és ezt megelőzően tartott választásokat. A rendelet bevezetőjében hangsúlyozza: több ipartestület vezetői helyüket elhagyták és ezek az ipartestületek vezető nélkül maradtak. Ennek az állapotnak megszüntetése céljából, valamint azért is, hogy az ipartestületek vezetésében az új demokratikus szellem érvényesüljön, az iparügyi miniszter megsemmisítette a választásokat. Ugyanebben a rendeletben módosították az ipartestületek szervezetét: az elnök, alelnökök és az előljárósági tagok megbízatása egy évre szólt és újra megválaszthatók voltak. Így 1947-ben még sor került tisztújításra. A 12410/1948. Korm. sz. rendelet a demokrácia és a szabadság elveire hivatkozva megszüntette az ipartestületi kényszert. A tagság nem volt többé kötelező, azt az ipartestülethez intézett levélben fel lehetett mondani. A 200/1949. Korm. sz. rendelet zárolta az ipartestületek vagyónát. E két rendelet tehát lényegében megszüntette az ipartestületeket.

Az Ipartestületek Országos Központja /IPOK/

Az Ipartestületek Országos Központját az 1932-es ipartestületi törvény-végrehajtási rendelete hívta életre. Az ipartestületeknek 1905-től volt már ugyan országos érdekképviselője, az Ipartestületek Országos Szövetsége, de ez anyagi eszközök híján érdekképviselői funkcióját jól ellátni nem tudta. Mivel 1932-től az ipartestületi tagság kötelező volt, célszerűnek látszott olyan, a kereskedelmi és iparkamarák működési körét nem érintő országos törvényes érdekképviselőt létrehozni, amely a kézműves iparosok egyetemes érdekeit képviseli. Így jött létre az IPOK, amelynek minden ipartestület tagja. A tagok tagdíjat fizettek, amelyet közadók módjára hajtottak be.

Az IPOK önkormányzati szervei: a közgyűlés, a választmány (15 tag + elnök, alelnökök), az elnök, az alelnökök (megbízatásuk 6 évre szól) és a meghatározott célra alakított bizottságok. A közgyűlésnek 120 kiküldött és 80 pótkiküldött tagja volt. A közgyűlést egy budapesti és két vidéki körzet választotta, minden választási körzet 15 kiküldöttet és 10 pótkiküldöttet választott. A közgyűlés választotta a választmány tagjait, az elnököt, az alelnököket és a bizottságok tagjait.

Az IPOK feladatai:

1. A kézművesiparosok érdekeinek figyelembe vételével javaslatot tesz a jogszabályok megfelelő módosítására, új jogszabályok előkészítésére, tanulmányozza és véleményezi a jogszabálytervezeteket.
2. Véleményt nyilvánít az illetékes miniszter felhívására az ipart érintő kérdésekben.
3. Tanulmányozza a kézművesiparosok helyzetét, gazdasági helyzetük javítására és jólétük emelésére szolgáló intézmények létesítését kezdeményezi, közreműködik a kézműves- és kisipari statisztikai adatfelvételben.

4. Szakszerűen és egységesen irányítja az ipartestületeket, önkormányzatuk megsértése nélkül.
5. Megtárgyalja az ipartestületek által elé terjesztett ügyeket és segíti a testületeket feladataik ellátásában.
6. Támogatja a szakirodalom terjesztését.

A második világháború alatt, 1944-ben sor került az IPOK „reformjára”. A „reform” a közgyűlési tagok választásának, a választmány alakításának, az elnökségnek és a fenntartási költségeknek fő kérdéseit ölelte fel. Röviddel a rendelet megjelenése után az iparügyi miniszter az IPOK önkormányzatát felfüggesztette, élére miniszteri biztost nevezett ki. A háború befejezése után az IPOK-ot egy 10 tagú bizottság vezette ideiglenesen, majd 1945. május 8-tól ismét miniszteri biztos, akit munkájában, mint tanácsadó szerv, a Függetlenségi Frontba tömörült pártok egy-egy iparos képviselőjéből alakult szaktanács támogatott. Az IPOK tehát egyenlőre nem nyerte vissza önkormányzatát. Erre 1947-ben került sor, amikor az 1944-es rendeletet hatályon kívül helyezték. 1945 és 1947 között az IPOK feladatköre részlegesen bővült: rábízta egyes árkérdések megállapítását és ellenőrzését, valamint a kisipar körében – munkáltatói részről – a kollektív szerződést is az IPOK kötötte. 1947-ben rendeletben módosították szervezetét. Az alelnökök száma 5 lett. A közgyűlésbe bevonták valamennyi ipartestület elnökét. Az 500-nál nagyobb taglétszámú ipartestületek minden további betöltött 500 tagja után 1-1 további tagot küldtek a közgyűlésbe. Megemelték a választmány létszámát is.

Az 1104/1948. GF sz. határozat alapján a 6110/1948. Korm. sz. rendelet megszüntette az Ipartestületek Országos Központját. Feladatkörét a Kisiparosok Országos Szabad Szervezete vette át.

A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége /GYOSZ/

A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége 1902-ben alakult, alapítói Chorin Ferenc és Hatvany Deutsch Sándor volt.

A GYOSZ általános, szabad ipari érdekképviselő. Alapításának három oka vázolható fel:

1. A magyar nagytőke képviselői létre akartak hozni egy olyan szervezetet, amely a gyáripar általános érdekeit képviseli, különösen vámpolitikai és külkereskedelmi kérdésekben. Abból indultak ki, hogy amíg a monarchiában a vámközösség fennáll, a vámvédelem iparfejlesztő hatása Magyarországon nem, vagy csak kis mértékben érvényesülhet, mert a vámvédelem elsősorban a már fejlett és hatalmas osztrák iparnak válik előnyére. Ezenkívül úgy vélték, hogy a kormány a politikai színtéren nem tudja elég határozottan képviselni a magyar ipar érdekeit, ezért az érdekek hathatósabb képviselőre érdekképviselői szervezetet kell létrehozni.
2. Felismerték, hogy Magyarországon hiányzik a „gazdasági közvélemény”. Ennek kialakítását, majd befolyásolását határozták el, 1911-től folyóiratot is indítottak Magyar Gyáripar címmel.
3. A nyolcvanas évektől kialakult a magyar nagyipar, a kilencvenes évektől pedig jelentkezett munkásmozgalom is, így olyan, az egész ipart érintő gazdasági és szociális kérdések merültek fel, amelyekre választ kellett adni a munkáltatóknak is.

A GYOSZ egy évtized alatt jelentős szervezetté fejlődött. 1914-ben már 900 gyáros és vállalat volt a tagja, 19 szakegyesület – küldöttek révén – képviseltette magát a szövetségben. Miután területi okok miatt a szakegyesületek egyenkénti bemutatására nem kerülhet sor, szerepeljen itt a nevük:

- A magyar szent korona országainak területén működő Üveggyárosok Országos Egyesülete,

- Budapesti Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete,
- Centralverein der Chocolate und Zuckerwaarenfabrikanten in Oesterreich und Ungarn
- Ecetgyárosok Országos Egyesülete,
- Likörgyárosok és Gyümölcspárlók Országos Egyesülete,
- Magyar Bánya és Kohóvállalatok Egyesülete,
- Magyar Boriparosok Országos Egyesülete,
- Magyar Cukorgyárosok Országos Egyesülete,
- Magyar Fővárosi Malomegyesület,
- Magyarországi Vidéki Serfőzők Egyesülete,
- Magyar Malátagyárosok Egyesülete,
- Magyar Serfőzők Egyesülete,
- Magyar Téglá és Agyagárusok Országos Egyesülete,
- Magyar Textil és Textilvegyészeti Iparosok Országos Egyesülete,
- Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete,
- Magyar Vegyészeti Gyárosok Országos Egyesülete,
- Vidéki Malomiparosok Országos Egyesülete,
- Vidéki Nyomdatulajdonosok Országos Szövetsége.

A kereskedők is létrehoztak számos érdekképviselői funkciót ellátó társulatot, illetve szakegyesületet:

- a Budapesti Kereskedelmi Testület (ez a testület 1699-ben pesti polgári kereskedők és kalmárok testületeként alakult meg),
 - Pesti Lloyd Társulat,
 - Magyar Kereskedelmi Csarnok,
 - Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés,
 - Fővárosi Kereskedők Egyesülete,
- valamint a fakereskedők, vaskereskedők, írógép-kereskedők, könyvkereskedők, varrógép- és kerékpár-kereskedők, stb. szakegyesületei.

Visszatérve a gyárilap szakegyesületeire, külön kell említeni a Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesületét, mert ez az egyesület kötötte meg 1897-ben az első magyarországi kollektív szerződést.

A GYOSZ az önálló egyesületektől eltekintve az egyes iparágakat szakosztályokba tömörítette. Szakosztályuk volt pl. a konyakgyárosoknak, cirokseprű-gyárosoknak, élesztőgyárosoknak, faiparosoknak, kefégyárosoknak, papírgyárosoknak, stb. A vidéki tagok „fiókokban” tömörültek, amelyek működése – természetesen rendkívül eltérő volt a tagok létszámától függően. A GYOSZ szoros kapcsolatban állt a szakegyesületekkel.

A GYOSZ jelentősége az ipar fejlődésével, az ipari termelés növekedésével, a fegyverkezéssel, a katonai szállítások gyarapodásával egyre inkább nőtt. Részt vett az iparfejlesztésre vonatkozó törvényjavaslatok tárgyalásában, az utakról, vámokról, szabadalmi és mintaoltalomról szóló jogszabályok előkészítésében, a korlátolt felelősségű társaságra vonatkozó törvénytervezet véleményezésében, közreműködött a kivándorlási és adótörvény előkészítésénél. Mivel a közlekedés fejlesztése az ipari fejlődés egyik előfeltétele, hallatta hangját a nemzetközi szállítási ügyek tárgyalásakor. Saját befolyásának, az ipari lakosság politikai és gazdasági súlyának növelése céljából a GYOSZ támogatta a munkásbiztosítás bevezetését (a törvénytervezetet tárgyalta) és a választójog reformját célzó küzdelmet bizonyos határok között, egyben sürgette a gyáripár parlamenti tevékenységét korlátozó összeférhetlenségi törvény revízióját.

Az első világháborúig a GYOSZ tevékenységében sok volt a politikai, propaganda elem, a világháborút követően pedig a mindenkori kormányok állandó munkatársa volt a gyáripárt érintő pénzügyi és politikai kérdésekben. Az első világháborúig a szoroson vett munkáskérdések csak inkább szociálpolitikai vonatkozásban és az általános gazdaságpolitika keretén belül foglalkoztatták a GYOSZ-t – mint pl. a kivándorlás – a bér- és munkafeltételek az egyes szakegyesületek kezében voltak.

Az első világháború alatt – mikor irányított, háborús gazdálkodás folyt – a kormány fokozottan támaszkodott a GYOSZ-ra, a kötelékek

szorosabbá váltak. Fontos szerepet kapott a GYOSZ a trianoni Magyarország vámpolitikájának kialakításakor, a munkaügyi és társadalombiztosítási szervek kialakításánál. Az Ausztriától való elszakadás is problémákat vetett fel, a szövetség az új vámtarifa kialakításánál is közreműködött ugyancsak felvetődött azon iparágak fejlesztésének kérdése, amelyeknek nagy része az elcsatolt területekhez került és ezáltal különösen hiányossá lett – ilyen volt pl. a textilipar – a GYOSZ közreműködött a fejlesztési tervek kidolgozásában és magában a fejlesztésben is. 1922-ben a GYOSZ és a köréje csoportosuló érdekképviseltek megalakították a Magyar Munkaadók Központját, amely a munkaadók együttműködését szolgálta munkáskérdésekben, a munkaadók – munkavállalók viszonyát illetően is. Ebben az időben a GYOSZ volt a nagytőke irányító és koordináló szerve, a reformkori Iparegyesület háttérbe szorult, bár gyáripari szakosztálya az első világháború végéig fennállt. A szövetség 1928-tól két tagot delegált a felsőházba. A GYOSZ tehát legfőképpen gazdasági, profitérdekek figyelembe vételével dolgozott, az éppen uralmon lévő kormány munkatársaként. Gömbös miniszterelnökségétől kezdve alakultak politikai színezetű érdekképviseltek is, pl. a Keresztény Iparosok Országos Szövetsége. Ezek azonban kisebbségben voltak, bár megpróbálták a kereskedelmi és iparkamarák útján is hatást kifejteni. A GYOSZ igazgatóságának két tagja érdekképviselő címen tagja volt a székesfőváros közgyűlésének /1930-tól/, tagokat küldött a Kivándorlási Tanácsba /1909-től/, az Országos Iparügyi Tanácsba /1936-tól/, a kartellbizottságba /1931-től/, a külföldi hitelek országos bizottságába /1939-től/, a társulati adóügyekben harmadfokon eljáró döntőbizottságba /1940-től/. A második világháborút követő átalakulás gyökeresen átalakította az érdekképviseltek egész rendszerét. A bányászat és a kulcsiparok államosításával megváltozott az érdekképviselői struktúra. A MKP politikája, egyes vezetők – különösen Gerő Ernő – nyilatkozatai reményeket keltettek az ipari tőke képviselőiben, így bekapcsolódtak az újjáépítés, a hároméves terv munkájába. Úgy vélték, hogy a magángazdaság bizonyos keretek között fennmarad és éppen az érdekképviseltek lesznek azok a szerveze-

tek, amelyeken keresztül a magángazdaság az államosított üzemekkel kooperálhat ezek az érdekképviselők azonban csak akkor alakulhatnak ki, ha az állami és magángazdasági szektor körvonalai már véglegesen kialakultak.

E nézetüknek adtak hangot 1947-es kiadványaikban, sőt a GYOSZ 1947-es közgyűlésén.

1948-ban a 100 főnél nagyobb ipari üzemek államosítása után megszüntették a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségét.

Magyarország Közép-európai Közgazdasági Egyesülete

A szakegyesületek közül különös figyelmet érdemel egy, amely nem kimondottan valamely termelési ág, vagy szakma szolgálatában állt, hanem speciális célokat szolgált: Magyarország Közép-európai Közgazdasági Egyesülete.

Az Osztrák-Magyar Monarchia berendezkedését tekintve konzervatív állam volt, szellemi téren azonban Európa élvonalába tartozott. Társadalmi, állami keretei között az új idők valamennyi problémáját tárgyalni és vitatni lehetett, sőt a keretek rugalmas alakításával egyszerre több megoldási kísérlet is életre kelt. Ha elfogadjuk azt a tételt, hogy a világ és ezen belül Európa jelenleg egy világtörténelmi korszakváltás időszakában van-e korszakváltás kezdő időpontjaként ezt a válságot, a korszakváltást elemző tudományok művelői a századfordulót, illetve az első világháború időszakát jelölik meg – akkor a századforduló Európájának világa szellemileg egy előző világtörténelmi periódus csúcs, illetve végpontjaként értékelhető. A monarchia rendkívül gazdag szellemi életében számos olyan gondolat fogalmazódott meg, amely máig a ható folyamatokat, mozgalmakat indított el. Így az európai gazdasági integráció azóta diadalra jutott gondolata is itt, Közép-Európában jelent meg. E gondolatot képviselte az 1904. január 21-én megalakult osztrák közép-európai közgazdasági egyesület is, amelyhez csatlakozott a világháborút megelőző években a belga egyesület.

Magyarország Közép-európai Közgazdasági Egyesületének –valamint a német, osztrák és belga egyesületeknek – programja, célja az volt, hogy a politikai célok mellőzésével a közvélemény és a kormány figyelmét felhívja olyan gazdasági kérdésekre, amelyeknél a közép-európai államok érdekei nem ellentétesek, hanem megegyeznek. Ez a program nem kívánta befolyásolni az egyes országok gazdasági rendelkezési jogát. Az egyesület tagjainak felfogása szerint a közép-európai államok gazdasági fejlődése sikeresebben előmozdítható, ha:

1. a gazdasági szervezetrendszerben és a gazdasági törvényhozásban egységes szempontok és elvek érvényesülnek,
2. ha az államok gazdasági célokat szolgáló szervezeteiket egymásnak, illetőleg egymás polgárainak a mainál /értsd:1904/ nagyobb mértékben rendelkezésre bocsátják,
3. ha egymással szemben megkülönböztetett „előzékenységet” tanúsítanak, különösen tekintettel vannak egymás gazdasági viszonyaira vámok, vasúti tarifák, stb. megállapításánál,
4. ha a távolabbi külfölddel folytatott tárgyalásaikban – amennyiben az szükségesnek mutatkozik – egyöntetűen járnak el,
5. ha gondoskodnak a gazdasági élet, különösen pl. a vámügy területén mutakozó differenciák békés úton való elsimításáról.

A német, magyar, osztrák és belga egyesület teljesen önállóan működött, de időről-időre konferenciát tartottak. Az elsőt 1906-ban Bécsben (az integrációra törekvő elhatározás komolyságát mutatja, hogy magyar részéről Wekerle Sándor magyar miniszterelnök, német részről pedig Rötger, a Zentralverband der Industriellen elnöke elnököltek). A konferencia a következő kérdésekkel foglalkozott:

1. vámügyi választott bíróságok létesítése,
2. az Amerikai Egyesült Államok vámeljárásának reformja,

3. nemzetközi zsíróforgalom létesítése,
4. a német-osztrák-magyar telefonhálózat kiépítése,
5. biztosító társaságok felügyeleti szabályainak egységesítése,
6. a vámeljáráás egységesítése a közép-európai államok között forgalomban,
7. a behajózás magánjogának egységesítése.

A második konferencia 1907-ben Budapesten ült össze és a csekk-törvényhozás nemzetközi egységesítésének kérdésével foglalkozott.

A harmadik konferenciára 1912-ben került sor Brüsszelben. Ekkor folytatták a csekk-törvényhozás egységesítéséről szóló tárgyalásokat, foglalkoztak a bankjegy kibocsátó bankok nemzetközi megállapodásának ügyével, a vámtarifák egységesítésének kérdésével és a választójog nemzetközi egységesítésének problémáival.

Sajnálatos módon az első világháború és az azt követő nemzetközi helyzet a Párizs környéki békék döntései, amelyek a közép-európai problémákat nem oldották meg, csak a határokat rendezték át az etnikai határok, évszázados gazdasági és piaci kapcsolatok figyelembe vétele nélkül, állandó feszültséget teremtve Közép-Európa szomszéd népei között, megszakították ezt az integrációs folyamatot. Súlyos évtizedeknek kellett elmúlniuk, egy újabb világháborút és hidegháborús korszakot kellett Európának megélnie, mire az integráció gondolata újból felmerülhetett, de már egy kettéosztott világban, ahol az integrációk külön valósultak meg.

A mezőgazdasági érdekvédelmi bizottságok

A mezőgazdasági bizottságok törvényes, területiális, illetve helyi képviseleti jellegű érdekképviseltek. Az első járási és vármegyei mezőgazdasági bizottságok 1894-ben alakultak meg, egész országot behálózó érdekképviseleti rendszerré azonban 1920-ban váltak, amikor a

mezőgazdasági érdekképviselésekről szóló törvény elrendelte felállításukat (ekkor alakultak a mezőgazdasági kamarák is).

A törvényt 1937-ben módosították. Minden vármegyében vármegyei, járásban járási, törvényhatósági jogú, illetve megyei városban városi, azokban a községekben pedig, ahol a vármegyei közigazgatás ezt elrendelte, községi mezőgazdasági bizottságot kellett választani. Választásra jogosultak a mezőgazdasági művelés alatt álló földek tulajdonosai, haszonbérleti, azok nagykorú (akkor 24 évet betöltött) férfi családtagjai, valamint aki mint gazdatiszt, gazdasági cseléd, vagy gazdasági munkás állandóan dolgozik. A birtoknagyság figyelembe vételével hat választói csoportot alakítottak. Az első csoportba sorolták a cselédek és munkásokat a 3 holdat meg nem haladó birtokok tulajdonosaival együtt, a többi csoportba tartoztak a 3-10, 10-30, 30-100, 100-500 és 500 holdon felüli birtokok tulajdonosai. A családtagok és a gazdatisztek a birtoknagyságnak megfelelő csoportba kerültek. A 6 csoport mindegyike a bizottság tagjainak 1/6-át választotta meg. Több községben, vagy csoportban nem lehetett szavazni. A bizottságok tagjainak száma a választók számától függött (500 alatt 12, 500 és 1000 között 18, 1000 fölött 24 tagot választhattak). A tagok megbízatása hat évre szólt. A járási bizottság tagjait a községi, a vármegyei bizottság tagjait a járási és városi bizottságok saját tagjaik közül választották. Minden bizottság két rendes és két póttagot küldhetett a magasabb fokú bizottságba, amelynek voltak hivatalból kirendelt tanácskozási jogú tagjai is. A bizottságok tagjaik közül elnököt, alelnököt és jegyzőt választottak, járási és annál magasabb szintű bizottságok intéző tanácsot és szakbizottságot választhattak. A bizottságoknak sem alapszabályuk, sem bevételük nem volt, vagyont nem szerezhettek, szerződést nem köthettek. Működési területükön a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság és mezőgazdasági munkásság egyetemes érdekeit képviselték. Figyelemmel kísérték a közigazgatás munkáját és megkereséseket, javaslatokat intézhetnek a hatóságokhoz a hatósági intézkedésekkel kapcsolatban (ezeket meg is fellebbezheték), valamint minden mezőgazdasági termelési, beszerzési, hitelezési, közlekedéssel kapcsolatos, mezőgazdasági munkások, vala-

mint cselédek helyzetét érintő, valamint népjóléti kérdésben véleményt nyilvánítottak. Működésüket 1946-ban rendelettel megszüntették.

A mezőgazdasági kamarák

A mezőgazdasági kamarákat a mezőgazdasági érdekképviseletekről szóló törvény hozta létre 1920-ban. 1942-ben – vagyis már a két bécsi döntést követően hét körzeti mezőgazdasági kamara volt: Debrecen, Kaposvár, Kecskemét, Komárom, Miskolc, Szombathely, Ungvár szék-hellyel, Erdélyben a kamara szerepét az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület látta el.

A mezőgazdasági kamara rendes és kültagokból áll. A rendes tagok egy része hivatalánál fogva tagja a kamarának: a közigazgatást első képviselői, a vitézi törzsszékek munkásegyletek, a mezőgazdasági munkásszövetkezetek vidéki központjának elnökei és egy-egy tisztségviselője. A választott rendes és póttagok számát a kamara alapszabálya határozta meg. A választás titkos, a mezőgazdasági bizottságokra megállapított választói csoportok szerint történt, külön csoportot létrehozva a gazdatiszteknek. A választás hat évre szól. A kültagok a rendes tagok 1/4 részéig választhatók és csak tanácskozási joguk volt. A kamara elnökét (három évre), alelnökeit és 28 tagú választmányát a tagok közül választják. A választmány szakosztályokat hozhatott létre.

A kamara kiadásainak fedezésére kamarai illetéket vetett ki a föld-, illetve kereseti adó, szövetkezeteknél a társulati adó alapján. Az illetéket közadók módjára hajtották be. Feladata volt, hogy segítséget nyújtson a hatóságoknak. A földművelésügyi miniszter a hatóságok jogkörének sérelme nélkül bármely mezőgazdasági jellegű gazdasági feladat keresztülvitelével megbízhatta a kamarát, amely ilyenkor közhivatali minőségben járt el. Feladata – ezenkívül – a mezőgazdasági lakosság különleges érdekeinek egyetemes előmozdítása, illetve képviselete. Felügyelte a mezőgazdasági bizottságokat.

1945-ben a 4660/1945. ME. sz. rendelet kimondta, hogy a földművelésügyi miniszter 1945. július 14-én felfüggesztheti a mezőgazdasági kamarák önkormányzatát és élükre miniszteri biztost nevezhet ki, ha a kamarai szerveket működésükben rendkívüli körülmények zavarják, vagy működésük ellenkezik a közérdekkel. A 24070/1946. ME. sz. rendelet 1946. december 10-i hatállyal megszüntette a mezőgazdasági kamarákat. Feladatukat az egyidejűleg létesített Földművelésügyi Tanácsok vették át.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara

A mezőgazdasági érdekképviselők csúcsszervét, az Országos Mezőgazdasági Kamarát, ugyancsak az 1920-as mezőgazdasági érdekképviselési törvény rendelkezésére szervezték meg. Az Országos Kamara tagjait a mezőgazdasági kamarák választották saját tagjaik közül, az előzőekben ismertetett választási csoportok szerint, hat évre. Hivatalból tagjai voltak az országos mezőgazdasági és munkátestületek, valamint mezőgazdasági szövetkezetek elnökei és igazgatói közül azok, akiket a földművelésügyi miniszter kijelölt. Minden kamara 15 tagot delegálhatott. Szervezetében közgyűlés, elnökség és választmány működött. Költségeit felerészben az állam, felerészben a kamarák fedezték. A magyar mezőgazdaságot érintő kérdéseket országos szempontból tárgyalva segítette a kormányzat munkáját. Véleményezte a mezőgazdasági kamarák előterjesztéseit, egyben felügyelte működésüket. Támogatta a közigazgatást a mezőgazdaság irányításában.

A háború után feladatköre bővült: kettő, majd négy tagot delegált 1945 júniusától pedig három főt a Textilgazdasági Iroda Szaktanácsába, valamint javaslatot tett a Gazdasági Munkaközvetítés Központi Bizottsága elnökére.

A 24070/1946. ME. sz. rendelet megszüntette az Országos Mezőgazdasági Kamarát. A Kamara közgyűlésének, elnökségének és választmányának jogkörét a továbbiakban az Országos Földművelésügyi

Tanács gyakorolta, melynek a hajdani Országos Kamara igazgatója előadója lett.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület a mezőgazdaság szabad érdeképviseletéeként 1835-ben a Széchenyi alapította Országos Állattenyésztő Társaságból alakult (melynek eredete pedig az ugyancsak Széchenyi alapította, 1825-ben létrejött Pálya és Lófuttató Társaságig nyúlik vissza). 1841-ben az OMGE kiadta az első gazdasági irányú szaklapot. 1847-ben Károlyi Györgytől vásárolt telken felépítette székházát, melyet Széchenyi Közteleknek nevezett el. Az OMGE ugyancsak Köztelek néven 1890-től 1944-ig hetilapot adott ki. Az egyesület tagjai nagyobb részét közép- és nagybirtokosok voltak. Az egyesület célja a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségének előmozdítása volt. Szakvéleményt adott a kormány felhívására, mezőgazdasági jellegű törvényjavaslatokkal foglalkozott, ilyeneket javasolt, végrehajtásukat támogatta, részt vett minden mozgalomban, amit a mezőgazdaság szempontjából fontosnak tartott, terjesztette a szakismereteket, a gazdáknak téli tanfolyamokat tartott, tagjainak tanácsot adott, mezőgazdasági és közgazdasági szaklapot adott ki, melyet az egyesület tagjai ingyen kaptak, könyvkiadója szakmunkákat adott ki, éves jelentésében összefoglalta az év mezőgazdasági történetét. Erkölcseileg és anyagilag támogatta a vidéki gazdasági egyesületek, gazdakörök, szövetkezetek alakítását. Ezekkel együtt kiállításokat, versenyeket, kongresszusokat, tanulmányutakat szervezett. Támogatta a feldolgozó és mezőgazdasági gépipart.

Munkáját 5 szakosztályban folytatta:

1. Közgazdasági szakosztály
2. Irodalmi és tanügyi szakosztály
3. Földművelési és növénytermesztési szakosztály
4. Állattenyésztési és állategészségügyi szakosztály
5. Mezőgazdasági, ipari, üzemi és műszaki szakosztály

Tagja lehetett minden feddhetetlen előéletű földbirtokos, gazdatiszt, a mezőgazdaság érdekében bármely téren működő egyén, gazdaság, bérlet- és a mezőgazdaság érdekeit szolgáló intézmény, szövetkezet és részvénytársaság. Voltak örökcalapító, alapító és évdíjas tagjai. Örökcalapító tagja volt, aki legalább 1000 korona alapítványt tett az egyesület céljaira. Alapító tag volt, aki legalább 500 korona tőkét biztosított az egyesületeknek, évdíjas tag pedig az lehetett, aki legalább évi 24 korona díjat fizetett. Minden tag bármely szakosztály tagja lehetett. Tanácskozási joggal még az éppen felvételüket kérő, még nem jelentkezett tagok is részt vehettek a szakosztályok ülésein.

Az egyesület jelentős politikai súllyal is rendelkezett. Az első világháború előtt társadalmi, sajtó és parlamenti akcióival számos kérdés eldöntését befolyásolta (pl. vámtarifa minimális tételeinek megállapítása, import ügyek, birtokpolitika stb.) 1930-tól két tagot delegált a felsőházba, tagjai voltak a Kivándorlási Tanácsban 1909-től, a Nemzeti Önállósítási Tanácsban 1937-től, a kartellbizottságban 1931-től, az Országos Erdőgazdasági Tanácsban 1935-től. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület a második világháborút követően a földreform (600/1945. ME. sz. rendelet a nagybirtokrendszer megszüntetésével) végrehajtásával szűnt meg.

Korporatív érdekvédelmi szerződések

A korporatív szerveződések a klasszikus ügyvédi és közjegyzői kamara kivételével nem voltak jellemzőek a magyar érdekképviselési rendszerre. A később létrejött mérnöki /1923/, orvosi /1936/, majd az I. zsidótörvény végrehajtására létrejött sajtó /1938/, és művészeti /1940/ kamarára a későbbiekben röviden visszatérünk. Általánosságban megállapítható, hogy az érdekképviselések korporatív alapon történő, vertikális szervezésének gondolata nem volt népszerű a két világháború között Magyarországon. Voltak természetesen olyan szerzők – pl. Kerpel – akik a hivatásrendi átszervezést a parlamentarizmus gazdasági újjáalapozásaként értékelték és szorgalmazták a korporációk, mint politikai

színezetű érdekképviseltek bevezetését, de ez, ahogy azt a Gömbös-féle korporatív programtervezetről folytatott vitáról olvasva látni fogjuk, nem volt általános.

Vita az érdekképviseltek korporatív átszervezésről

Gömbös Gyula miniszterelnök politikai elgondolása szerint a magyar érdekképviseltek korporációs alapon két okból kellett volna átszervezni: egyrészt az volt a véleménye, hogy az érdekképviseltek terén túltengés és anarchia mutatkozik, amit meg kell szüntetni, másrészt az érdekképviseltek reformban jó eszközt látott az osztályharc és a szocializmus kiküszöbölésére. 1935-ben a sajtóban megjelent egy tervezet "Irányelvek a törvényes érdekképviseltek szervezésére" címmel. A tervezet lényegében fedte Gömbös Gyula miniszterelnök hivatalos érdekképviseltek programját. Az irányelvek szerzője az 1926-os olasz korporációs törvényben és az 1927-ben megjelent Carta del Lavoro (munka alkotmánya), a fasiszta munkarend alapvető törvényében foglalt elvek és megoldások figyelembe vételével készítette el tervezetét, amely az érdekképviseltek olasz mintájú korporációs átszervezését célozta. A tervezet minden foglalkoztatási csoport és hivatás képviselőit korporatív érdekképviseltek formában kívánta beszervezni. A szervezetek helyi (községi, járási, megyei) kerületi és országos jellegűekre tagozódtak. Mindegyik szervezeten belül szakosztályokat kellett volna alakítani, az egyes szakosztályokon belül a munkaadók és munkavállalók külön paritásos képviseltekével. Az országos szervezetek képviseltek volna az alacsonyabb fokú érdekképviseltek szervezeteket a kormánnyal és a többi országos szervezetekkel szemben. A kormány engedélyétől függött volna, hogy a törvényes érdekképviseltek szervek kamarái valamely termelési ág, vagy a vállalatok egy, vagy több kategóriája érdekében külön testületi szervet (korporációt) létesíthessenek a termelésből folyó közös érdekeik szabályozása, vagy előmozdítása céljából. Kollektív szerződést kizárólag a törvényes érdekképviseltek köthetett volna, de az általa kötött szerződések hatálya kiterjedt volna az összes szakmabeli

munkaadóra és munkavállalóra. A kizárást és a sztrájkot a tervezet tartalmazta.

Az érdekképviselési reform tervezetét Gömbös Gyula véleményezésre kiadta négy országos szabad érdekképviselőnek, amelyek egy-egy szakmai főcsoportot képviseltek. Ezek memorandumot terjesztettek Gömbös Gyula elé, melyben véleményük lényegét négy pontban foglalták össze:

1. Az általános, minden irányú és kötelező megszervezés terve elejtendő, de ha valamely termelési ágban, hivatásban, vagy foglalkozási csoportban bizonyos különleges okok teszik szükségessé a törvényes érdekképviselő megszervezését, úgy erre in concreto külön törvényhozási intézkedések teendők. Hasonlóan nem látszik kívánatosnak a munkaadók és munkások viszonyának a munkások állami kényszermegszervezésére alapított rendezése.
2. Bármilyen legyen a miniszterelnök álláspontja a társadalom megszervezése tekintetében, hagyja meg a régi, bevált, országos jellegű szabad érdekképviselőknek minden más szervezettől független fennállását és tekintsen el a bennük összefogott termelési ágazatok, hivatások és foglalkozások újabb törvényes megszervezésétől, ha ezek a termelési ágak, hivatások és foglalkozások valamely kamarai intézményben már meg vannak szervezve, mint a mezőgazdaság a mezőgazdasági kamarákban, a gyáripár, kisipár, kereskedelem és pénzügyintézetek a kereskedelmi és iparkamarákban. Ezek a kamarák jelenlegi szervezetükben tartandók meg.
3. Ha a kormány az egyesületi élet reformját abból az okból találja szükségesnek, hogy az életképtelen és tisztán reprezentációra alakult egyesületek túltengését megszüntesse, úgy ezek likvidálása az egyesületi törvény novelláris reformja útján is elérhető. Káros volna megszüntetni olyan egyesületeket, amelyek addigi működésük során

igazolták, hogy megfelelően szolgálják a rájuk bízott gazdasági és szociális érdekeket.

4. Amennyiben a kormány mégis a munkaadók és munkavállalók paritásos kényszermegszervezése mellett döntene, úgy ez a szervezés kizárólag a munkaviszony által körülhatárolt problémakörre szoríttassék, mégpedig abban a formában, hogy a külön megszervezendő kerületi munkáskamarákkal szemben regionálisan a kereskedelmi és iparkamarák és kerületi mezőgazdasági kamarák munkaadói érdekeltségei álljanak, az esetleg megszervezendő országos munkáskamarával szemben pedig egy országos munkaadói központ, de természetesen kizárólag a munkáskérdésekre kiterjedő hatállyal.

A liberális szellemű Tonelli Sándor (aki az ipari tőkéhez közelálló gondolatokat fogalmazott meg) a gömbösi tervezetet, valamint az olasz és német újonnan bevezetett intézkedéseket tanulmányozva a következőkben foglalta össze kritikai véleményét:

1. Az érdekképviseltek az egyes országok gazdasági, társadalmi és politikai viszonyainak függvényei. Az érdekképviseltek olyanok, mint a tükörcép: bennük az illető ország alkotmányosságának szelme tükröződik vissza.
2. A tanulmány tárgyává tett országok mindegyikében az érdekképviselteknek új alapon való szervezése nem sajátképpen érdekképviselési, hanem tőlük független politikai okoknál fogva történt. Ha tehát bárki is foglalkozni kíván az érdekképviselési reform ügyével, nem lehet mellőzni annak kivizsgálását, hogy azok a valóságos okok, melyek a tanulmány tárgyává tett országokat érdekképviselési szervezetük megváltoztatására kényszerítették, nálunk is fennállnak- e és ha igen, milyen mértékben?
3. Az érdekképviselés fogalma, mint az a tanulmány tárgyává tett országok újabb törvényhozásában szerepel, lényegesen eltér attól a fogalomtól, mely a tudományban és gyakorlatban az utolsó fél-

század alatt kialakult. Ez a metodikai és fogalmi eltérés a kérdés vizsgálatánál szem előtt nem téveszthető.

4. A reform igazi célja mindenütt az volt, hogy az államot jelentő párt az úgynevezett érdekképviselten keresztül minél nagyobb befolyást nyerjen a beszervezett polgárok életének irányítására.
5. A reform eddig még sehol sem nyert befejezést, sőt mindenütt a folytatólagos átalakulás állapotában van. A mai olasz korporációs rendszer tartalmilag egészen más, mint volt az 1926. évi alaptörvény és a Carta del Lavoro idején.
6. A hivatási elem, különösen pedig a rendiség túlságosan erős kihangsúlyozása azzal a veszedelemmel jár, hogy a rendhez való tartozást akaratlanul is elébe helyezi az államhoz való tartozásnak. Az összetartozandóság és nemzeti sorsközösség gondolatával szemben a rendhez tartozás egy újabb ösztönzésnek a szülőanyja. (A rend „elnyeli” az államot.)
7. Az érdekközösségi testületek még nem érdekképviseltek. Érdekképviselletté akkor válnak ha autonómiájuk keretén belül gyakorolhatják a termékeny kritika és hatékony érdekvédelem jogait.
8. A modern életet a legkülönbözőbb érdekeknek ugyanazon személyben való találkozása jellemzi. Merev rendi, vagy szervezeti elkülönülés azért lehetetlen, mert az ellentétes érdekek és ellentétes rendi parancsok ugyanazon személyben ütköznének össze.
9. A munkaadók érdeke sokrétű, a munkavállalók érdeke csak a javadalmazás szociális és gondozás kérdéseire terjed ki. Szervezeteik összeolvasztása, illetve összekapcsolása ennél fogva csak a munkarend és bérkérdés vonatkozásaiban szükséges és lehetséges.

10. A vertikális szakmai szervezetek mellett a gazdasági és jól felfogott állami érdek nem nélkülözheti az egyes vidékek összes gazdasági érdekeltjeit összefogó horizontális jellegű érdekképviselést.
11. A kizárás tilalmazható, a sztrájk nem. Tiltó rendszabályoknak az egyes munkaadókkal szemben érvényt lehet szerezni, de ezek a munkások ezreivel szemben hatástalanok.
12. A reform, melyet addig végrehajtottak, mindenütt súlyos gazdasági válság idejére esett. Az életbeléptetés mindenütt fehér izzásig felfokozott politikai propaganda mellett történt, amely lehetetlenné tette az ellentétes szempontok és törekvések megnyilatkozását. A reformokról csak évtizedek után lehet elmondani, hogy kiállották az élet tűzpróbáját.
13. Különösen kevésbé fejlett gazdasági viszonyok mellett a túlszervezés azért veszedelmes, mert vagy túlságosan megterheli az érdekelteket, vagy pedig a szervezetek anyagi erő híján életképtelenné válnak.
14. Az érdekképviselők hálózata sohasem lehet doktrínán alapuló szerkezet, hanem csakis az életből fakadó és az élet igényeihez hozzásimuló szervezet.
15. Szervezeti anarchiát nem lehet sematikus túlszervezéssel gyógyítani. A szervezés nem lehet a „szabadság” ellensége.

A rendi jellegű érdekképviselők

A rendi jellegű érdekképviselőket szándékosan nem nevezzük korporatív érdekképviselőeknek, mert bár korporatív elvek alapján szervezték, klasszikus értelemben vett korporációt, több kamara összekapcsolásával szakmai vertikális szervezetet nem alkottak. A korporatív elvek szerint szervezett kamarák egyébként 1945. után, a klasszikus ügyvédi kamara kivételével megszűntek.

Az ügyvédi kamarák

Az ügyvédi kamarákat az 1847-es kamarai törvény állította fel. E törvényt 1937-ben módosították, majd 1945. után törvények és rendeletek sora intézkedett erről az intézményről.

A kamarák számát, székhelyét és területét az igazságügy miniszter állapította meg. 1942-ben 23 kamara volt, 1945 után a területi beosztás megváltozott, egyes kamarákat megszüntettek, majd 1948-ban megszüntették mindazokat a kamarákat, melyek székhelyei ítélőtáblai székhelyen voltak. Az ügyvédi kamara rendi érdekképviselői szerv: tagsága kötelező, érdekképviselő, de a kari becsület hatékony védelmét is szolgálja fegyelmi eljárással. A kamara tagjai minden területén működő, az ügyvédek névjegyzékébe felvett ügyvéd. Bíróságnál, hatóságnál, ügyfél képviseletében csak névjegyzékbe felvett kamarai tagok járhatnak el.

Önkormányzati szervei: a közgyűlés, a választmány, a tisztikar és a helyi bizottság. Fegyelmi hatóságként a fegyelmi választmány jár el, másodfokon pedig a Kúria (az akkori Legfelsőbb Bíróság) fegyelmi bírósága. A közgyűlésen, ha a kamara taglétszáma nem éri el az 500 főt, a tagok közvetlenül vesznek részt, 501 és 1000 fő fölött pedig képviseleti alapon jön létre a közgyűlés.

A tagok tagdíjat fizetnek, a kamara költségeit ebből fedezik. Aki a tagsági díjat nem fizeti, törlik az ügyvédek névjegyzékéből. A kamarák feletti felügyeletet az igazságügy miniszter látja el.

Feladata: öröködi az ügyvédi kar erkölcssein, tekintélyén és képviseli a kar testületi érdekeit. Védi az ügyvédség gyakorlásával járó jogokat, ellenőrzi a kötelességek teljesítését, fegyelmi jogköre kiterjed az ügyvédekre, helyettes ügyvédekre és ügyvédjelöltekre. Állást foglal és javaslatot tesz az igazságszolgáltatásra és a jogalkotásra vonatkozó kérdésekben.

1945 után megszüntették az 1944. december 31. előtt megválasztott szervek és küldöttek megbízását és az önkormányzatok újraválasztását rendelték el, ugyancsak megváltoztatták a területi beosztást. Országos ügyvédi kamara nem létezett, hanem az ügyvédi kamarák közös szerveként az ügyvédi kamarák országos bizottsága működött. Ez a bizottság a kamarák elnökeiből, titkáraiból és kamaránként legfeljebb 10 választmányi küldöttből állt. Az országos bizottság állást foglalt és javaslatot tett az igazságszolgáltatásra, jogalkotásra vonatkozó kérdésekben és számos olyan ügyvédeket érintő kérdésben, amelyet jogszabályok a hatáskörébe utaltak (vagyoni stb.). A háború után nem kezdte meg azonnal működését, később átszervezték.

Közjegyzői kamarák

A közjegyzői kamarákat 1874-ben, törvénnyel hozták létre. A törvény módosítására csak 1925-ben került sor. A közjegyzői kamarák számát, kerületét az igazságügy miniszter állapította meg, 1942-ben 7 közjegyzői kamara működött. A kamarának kötelezően tagja volt minden közjegyző.

Önkormányzati szervei: elnök, 4 rendes és 2 póttag, közgyűlés. A közgyűlés választja meg az elnököt, a rendes és póttagokat. Fegyelmi jogkörét a kamara fegyelmi bírósága útján gyakorolja, a bíróság elnöke a helybeli törvényszék elnöke, tagjai két bíró és két kamarai tag. Másodfokon a Kúria (az akkori Legfelsőbb Bíróság) fegyelmi tanácsa ítélezik. A kamarák az igazságügy miniszter felügyelete alatt állnak. Lényegében igazgatási, felügyeleti és fegyelmi feladataik vannak. Eldöntik a közjegyzők, helyetteseik, segédszemélyzetük egymás közötti vitáit, illetve a közjegyzők és ügyfeleik között felmerülő vitás kérdésekben döntenek, ezenkívül vizsgálják a beérkezett panaszokat. Képviselek a közjegyzők érdekeit. Védik a közjegyzők jogait és ellenőrzik a köteleességek végrehajtását, ennek érdekében fegyelmi jogkörüket gyakorolják.

A második világháborút követően, 1946-ban az államforma megváltozásakor a közjegyzők felesküdtek a Magyar Köztársaság Alkotmányára. 1947-48-ban rendeztek egyes közjegyzőkkel kapcsolatos kérdéseket (pld. díjakat stb.). Az 1948. évi II. törvénycikk feljogosította az igazságügy minisztert, hogy 1949. december 31-ig bármely közjegyzőt a kamara meghallgatásával állásából elmozdítsa. A 4090/1949. Korm. sz. rendelet megszüntette a közjegyzői kamarák intézményét. A közjegyzőség állami közszolgálati állássá alakult át. Közjegyzői irodákat alakítottak, de egyes közjegyzőknek megengedték, hogy továbbra is lakásukon folytassák tevékenységüket. A közjegyzői bevételek ezen túl az államkincstárt illették meg.

A mérnöki kamara

A mérnöki kamara intézményét törvény hívta életre 1923-ban. Ez volt az egyetlen olyan rendi jellegű érdekképviselati intézmény, amelynek tagsága nem volt kötelező. Egy mérnöki kamara létesült Budapesten és bár a jogszabály lehetővé tette vidéki kamarák alakulását is, az intézmény megszűnéséig egyetlen vidéki kamara sem alakult.

A mérnöki kamara önkormányzattal rendelkezett és az iparügyi miniszter felügyelete alá tartozott. Ha a miniszter olyan rendeletet hozott, amely sértette a kamara önkormányzatát, a rendeletet a kamara a Közigazgatási Bíróság előtt megtámadhatta, panasszal élhetett. A mérnöki kamara őrködött a kar erkölcsi tekintélye és hazafisága felett. Véde tagjainak jogait és érdekeit. Ellenőrizte a mérnökök működésének jog- és szabályszerűségét, ennek érdekében fegyelmi jogkört gyakorolt, amely kiterjedt a mérnökök magángyakorlatára is. (A mérnökök tevékenységét, illetve a mérnöki cím használatát a mérnöki rendtartás szabályozta, ez a jogszabály azonban nem tette a mérnöki működés feltételévé a kamarai tagságot. Véleményadással és javaslattétellel fejlesztette a kar erkölcsi színvonalát és képviselte érdekeit. 1945-ben a mérnöki kamara megszűnt, feladatkörét a mérnökök szabad szakszervezete vette át, azután 1948-ban beolvadt a megfelelő ágazati szakszervezetbe.

Az orvosi kamarák

Az orvosi kamarát 1936-ban törvénnyel létesítették. Orvosi gyakorlatot csak olyan diplomával rendelkező orvos folytathatott, aki tagja volt valamelyik kerületi orvosi kamarának. 14 kerületi és egy országos orvosi kamara volt. A kamarai tagok, keresetük arányában tagsági díjat fizettek, amelyeket közadók módjára hajtottak be. A kerületi kamara önkormányzati szervei: a közgyűlés a választmány a tisztikar. Az országos kamara feladatköre megegyezett a kerületi kamarákéval. Az országos kamara egyetlen kiegészítő jogosítványa az volt, hogy az orvosi gyakorlatot szabályozó, törvényben megjelenő orvosi rendtartás részletes szabályait megállapította. A kerületi kamarák feladatai: öröködnék az orvosi kar erkölcsi tekintélyén és hazafiasságán. A közérdekkel összhangban érvényesítik az orvosok erkölcsi és anyagi érdekeit. Javaslatot tesznek közegészségügyi és orvoskari kérdésekben. Ellenőrzik az orvosi gyakorlat szabályszerűségét, ennek érdekében fegyelmi jogkört gyakorolnak tagjaik felett. A fegyelmi jogkört első fokon a kamarai választmány, másodfokon a Közigazgatási Bíróság Orvosi Tanácsa gyakorolta. A kamarák tevékenységét a belügyminiszter felügyelte.

A 2550/1945. ME. sz. rendelet megszüntette az Orvosi Kamarák intézményét, feladatukat a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezete vette át.

A sajtókamara

A rendi jellegű érdekképviselések közül a sajtó-, illetve művészeti kamarák politikai színezetű érdekképviselési intézmények.

A sajtókamarát 1938-ban az I. zsidótörvény (1938/XV, tc.) és a végrehajtására kiadott 6070/1938.ME. sz. rendelet hozta létre. Tagsága kötelező volt. Ettől az időponttól időszakai, vagy nem időszakai lap kiadója, szerkesztője és állandó munkatársa csak olyan személy lehetett, aki a sajtókamara valamelyik főosztályának névjegyzékébe be volt jegyezve. Önkormányzati szervei: 2 főosztály: újságírói és lapkiadói. Az újságírói

főosztály 4, a lapkiadói 3 szakosztállyal működött. Főosztályonként külön közgyűlést tartottak.

Feladata volt a nemzeti szellem és keresztény erkölcs biztosítása a lapkiadásban. Védte a testületi- és szociális érdekeket, az erkölcsi színvonalat és tekintélyt. Ugyancsak védte a hivatás gyakorlásával járó jogokat, ellenőrizte a kötelességek teljesítését, ennek érdekében fegyelmi jogkört gyakorolt: elsőfokon a kamara, másodfokon az Országos Sajtótanács ítélkezett. Az Országos Sajtótanács tagjainak fele közigazgatási bírór, fele kamarai tag, az elnököt és elnökhelyettest a miniszterelnök nevezi ki, aki egyben felügyelte a kamarákat. A kamara állást foglalt és javaslatot tett az újságírással és lapkiadással kapcsolatos kérdésekben, illetve szervezte a munkaközvetítést. Gondoskodott a tagok békés együttműködéséről a sajtó „közérdekű” szolgálatában. A sajtókamara a zsidótörvény hatályon kívül helyezésével megszűnt.

A művészeti kamarák

Az 1938-as I. zsidótörvény utasította a minisztériumot, hogy színművészek, filmművészek, rendezők, színház- és filmügyvezetők, valamint a karszemélyzet részére színművészeti és filmművészeti kamara felállításáról gondoskodjék nyilvánvaló diszkriminatív szándékkal. Egy 1940-ben alkotott törvény felhatalmazta a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a színművészeti és filmművészeti kamarát rendelettel feloszlassa és helyette színházi kamara és filmkamara, továbbá zenekamara és más művészeti kamarák felállításáról és szervezetének megállapításáról gondoskodjék.

A zsidótörvények hatályon kívül helyezésével a kamarák megszűntek, helyüket a megfelelő (Filmipariak, Színészek, Zeneművészek) szabad szakszervezetek vették át. Érdekképviselői funkciója volt ezt követően a szakszervezeteken kívül az Országos Művészeti Tanácsnak is (pl. szakoktatás szervezése). Az Országos Művészeti Tanácsot az 53/1950. MT. sz. rendelet megszüntette.

A szövetkezetek

Az emberi együttélés ősi formájának, a szövetkezésnek a kapitalista gazdálkodás uralomra jutásával és a nyomában bekövetkező társadalmi és gondolkodásbeli változásokkal összefüggő újkori megjelenése a különféle célokkal létrejövő modern szövetkezeti mozgalom. A célbeli sokszínűség azt jelenti, hogy a gazdasági élet legkülönbözőbb, egymástól távol eső területein is feltűnik egy közös jogi forma, amely beleillik ugyan az uralkodó gazdasági rendbe, gondolkodásba, de mégis kiindulása, eszmei alapja attól elütően egységes, épp ezért tudja megteremteni az azonos jogi formát. Ezt a formát évszázados tapasztalat, elméleti törekvés és gyakorlati küzdelem hozta létre.

Az angol, majd a francia politikai forradalmak nyomán Európa szerinte kirobbanó változások zajlottak le a gazdasági életben is: az a társadalmi, gazdasági jelenség, amit ipari forradalomnak nevezünk, széleskörűen felhasználta a korábbi évszázadok technikai találmányait és ezzel, vagy ezért szétfeszítette az ipari termelés szervezet-, és kapcsolatrendszerét, a céhek helyébe a tőkés vállalkozó lépett, mint a termelés szervezője, irányítója, megteremtette az országrészek, majd a nemzetek egymás kiegészítő kölcsönös áruforgalmát, a világkereskedelmet. Az új gazdasági rend minden mástól elvonatkoztatva a termelés mennyiségének és a termelőmunka teljesítőképeségének minden határon túl történő növelését célozta meg. Ennek érdekében koncentrálna a termelési technikát és a munkaerőt a gyárakba, az embereket a technika kiszolgálójává teszi. Feláldozza a középkor patriarchális gazdasági szervezetét. Az egykor céhekbe tömörült kisiparosok, kiskereskedők nem tudtak versenyezni a nagyüzemi termeléssel, kenyérüket veszítve bérmunkásokká, ipari proletárokká váltak. A mezőgazdaságot a természeti adottságokhoz kötődő sajátos jellegénél fogva csak hosszabb távon tudta átalakítani a kapitalisztikus gazdálkodás. Itt a XIX. század közepén következett be a nagy fordulat: a növekvő közterhek (az ipari tőke haszna, nyersanyagigénye) és a megnövekedett városok ellátása által keltett növekvő kereslet nagyobb ártermelő gazdálkodásra sarkallta a gazdákat,

a gazdaság átszervezéséhez hitelre volt szükség, amit az ipari és banktőke összefonódásából keletkezett, monopolhelyzetben lévő bankoktól kaphattak, ily módon kapcsolatba kerültek az ipari termeléssel. Ez abban a korban azt is jelentette, hogy a mezőgazdasági termelő és fogyasztó, az ipar és a mezőgazdaság közé ékelődött a közvetítő kereskedelem: a gazdák háztartási és termelési eszközeit, ruházatát, szükségleti cikkeit kénytelenek voltak saját gazdaságukon kívül a szabad piacról beszerezni, terményeiket pedig odaszállítani. A gazdák jelentős része Magyarországon még nemrég emelkedett ki a középkori jobbagyságból, így a nagybirtok adta gazdasági szervezet nélkül megfelelően szervezetlen voltak, főleg pedig kiszolgáltatottak a kapitalizmus által diktált versenynek, gyengének és erőtlennek mutatkoztak a velük szemben álló tőkés ipari és pénzügyi gazdasági erőkkel szemben. Felütötte a fejét a hitel-, áru- és terményuzsora. A szövetkezeti mozgalom az uzsora különböző fajtáitól kizsákmányoltak, a szabadossá fajult szabadverseny féktelen nyereségvágyától veszélyeztettek támaszaként születik meg. Azoknak a társadalmi rétegeknek önvédelmi eszközöként, amelyeket a nagytőke és a liberalizmus létükben és önállóságukban veszélyeztetett. A szövetkezet nem hirdetett politikai harcot a gazdasági rend, vagy a magántulajdon ellen, hanem a kölcsönösség és az önszegély elvei alapján fogja egybe tagjait, felébresztve bennük a szolidaritás és az egymásrautaltság gondolatát, anyagi jólétük emelésével igyekezve fokozni ellenállóképességüket. A szövetkezetben tehát a társadalom azon tagjai egyesültek érdekeik kölcsönös védelmére, akiknek pénzük, vagy dolgi vagyonuk nem volt elegendő önmagában ahhoz, hogy a szabad versenyben részt vegyenek. Ez a mozgalom kiküszöbölni törekedett a fennálló gazdasági rendszer hibáit, működési körében etikai-szociális tartalommal töltötte meg a gazdasági életet, a profit (nyereség, haszon) helyébe az ember, a gazdálkodó egyén érdekeit állította. A gazdasági életben, a forgalomban is épp ezen az alapon különböztethetőek meg a másfajta gazdasági szervezetektől: gazdasági jellegük alapján. Állami elismerésük útján jelentős lépés volt törvénnyel való szabályozásuk. Első lépésként jogi szempontból a kereskedelmi társaságok (részvénytár-

saságok, korlátolt felelősségű társaságok, betéti társaságok) közé sorolták őket, holott ezek mindegyikétől különböznek kitűzött céljukban, ami a tagok gazdasági tevékenységének, anyagi helyzetének védelme, tehát gazdasági eszközökkel szociális célokat valósítanak meg. Jogi szervezetüket és szabályozásukat tekintve a szövetkezetek a részvénytársaságokra hasonlítanak leginkább. Köztük azonban alapvető különbségek vannak: részvénytársaságot azért alakítanak, hogy meghatározott üzletek lebonyolítására tőkét gyűjtsenek össze. Ezért a részvények csupán addig az összegig jegyezhetők, amíg az alaptőke előre meghatározott mértékét el nem éri. A részvénytársaság ezzel szemben tőkeegyesülés, a tőke kamatoztatása, a minél nagyobb haszon, üzleti nyereség érdekében a részvénytulajdonosokat a haszonnak rájuk eső része, az osztalék érdekli, ez fűzi a részvényt a részvénytársasághoz. A szövetkezetek ellenben személyeket, gazdálkodó, vagy gazdálkodni vágyó egyéneket tömörít, akiknek tevékenységükhöz tőkére van szükség, de a tőke kamatoztatása, az üzleti haszon nem cél, hanem eszköz, melyet a tagok érdekvédelmének szolgálatába állítanak. A szövetkezetek további jellegzetessége, hogy üzletkörüket elsősorban a tagokra terjed ki, tehát üzleteit nemcsak az ő érdekükben, hanem velük bonyolítja le. Ez alól az elv alól csak akkor engednek kivételt tenni (a törvény előírása, vagy a gyakorlat szerint), ha ezt a szövetkezet, vagyis a tagok fontos gazdasági érdekei szükségessé teszik, vagy az üzletág természete kívánja meg a kívülállókkal való üzletkötést. Azt, hogy a fogyasztási szövetkezetek üzletkörüket nem korlátozzák a tagokra, azzal ellensúlyozzák, hogy vásárlási visszatérítést csak a tagoknak adtak. Általában a szövetkezetek ragaszkodnak a kisebb területre, körzetre (község, város, megye) kiterjedő üzletkörhöz, mivel a kölcsönösségen alapuló érdekközösség, az igazi szövetkezeti szellem csak átlátható viszonyok között az ismeretség, a bizalom és az egymásra utaltság alapján fejlődhet ki a tagokban. Mivel a részvénytársaság előre meghatározott nagyságú tőkével alakul meg, a társasági jogot tanúsító részvények száma meghatározott, így a társaság tagjai zárt kört alkotnak, ezzel szemben a szövetkezetek

alaptökeje (üzletrésztökeje) állandóan változik, mivel sem nagysága, sem a tagok száma nincs megkötve.

Ez az ún. nyitott tagság elve a szövetkezetek fennmaradását az éles és ellenséges versenyben nagymértékben elősegítette. Az, hogy még nem is olyan régen szövetkezeti apostoloknak nevezték a mozgalom úttörőit és teoretikusait, összefüggésben van azzal a tudatos filozófiai választással, hogy az „önzéselmélet” a gyakorlatban kiterjesztő kapitalista vállalatokkal szemben a szövetkezetek az altruista tanokra épültek. A tagok érdeke az érdekek közösségében válik valóra, így a szövetkezet érdeke a tagok érdekeitől soha el nem választható. A szövetkezet saját céljait sohasem különítheti el a tagok érdekeitől, jogos igényeitől. A szövetkezet, mint gazdasági szerveződés, vállalkozás altruista alapon, de nem karitatív (jótékonsági) intézmény, amely ellenszolgáltatás nélkül ad segítséget a rászorulóknak.

A szövetkezet tehát az üzlet, a gazdasági vállalkozás egyik formája külső (jogi) megjelenésében is és belső lényegében (gazdasági tartalmában) is. Antropológiai/etikai megalapozottságánál fogva ennél is több: célkitűzéseik a legjelentősebb társadalmi mozgalmak közé emelik a szövetkezeteket. A liberális francia közgazda, Claudio Janet a modern kor legsikerültebb szociális kísérletének tartja a szövetkezeti mozgalmat. Tekintettel a mozgalom nemzetközi jellegére a magyar szövetkezetek fejlődéstörténetét sem érthetjük meg egy rövid nemzetközi kitekintés nélkül. A szövetkezeti gondolat eredete ugyanaz, mint a szocializmusé. Egy töről fakadtak: mindkettő a XIX. századi kapitalizmus kegyetlenségeire reagált. Ennek megfelelően a szövetkezetek is ott jelentek meg első ízben, ahol a kapitalista gazdálkodás uralomra jutott. Ennek megfelelően már a XVIII. század második felében sütöde- és malomszövetkezetek keletkeztek Skóciában, ezek azonban még jómódú „filantrópok” támogatásából éltek, így inkább jótékonsági, sem mint gazdasági szervezetek voltak. Az első nagyhatású szövetkezetalapítások Robert Owen szocialista utópiájához és áldozatos gyakorlati szervező tevékenységéhez kapcsolódnak. Owen maga is nincstelen keres-

kedősegből fantasztikus spekulációs vállalkozásokkal gyűjtött hatalmas vagyont. Észrevette és megrendítette proletárrá süllyedt embertársai nyomora. Ennek okát a kapitalista szabadversenyben és haszonban fedezte fel. Ennek kiküszöbölésére ún. harmóniatelepeket alapított, amelyekben a javak termelése és fogyasztása, sőt az egész élet kollektív alapokon nyugodott. Tehát a munkásokat nemcsak a termelő folyamat végzésére koncentráltta egy üzembe, hanem az egész életük tervszerű megszervezésére törekedett. Ezeket a nagyipari kötelekeket termelőszövetkezeteknek mondhatjuk, ahol a szabad verseny és a kapitalista haszon kiiktatása érdekében az előállított termékek cseréjét a bennük megtestesülő munkaérték arányában igyekezett megteremteni (a minta a természetes csere volt). A folyamatok vezérlésére Owen 1832-ben bankot (Equitable Labour Exchange) alapított, amely a munkára értékét igazoló munkautalványokat bocsátott ki. A termelőszövetkezetek tagjai az előállított termékekért ilyen utalványokat kaptak, amelyekkel a bank csak az áru anyagértékét és a ráfordított munkát ismerte el. A munka értékelésénél azt az időt vették alapul, amelyre egy átlag munkásnak az áru előállítására átlagban szüksége volt. A munkások szükségleteiket e munkautalványokkal a bank útján elégíthették ki. Owen a szabadversenyos kapitalista környezetben egy kizárólag a munkaidő alapján megállapított merev érték mérőt alkalmazott és mivel a bank a termékeket a munkaidő alapján értékelve önköltségi áron (tehát a piaci áron alul) kínálta eladásra, ezeket lelkiismeretlen spekulánsok felvásárolták és továbbadva nagy nyereségre tettek szert. Ez a gyakorlati kísérlet elbukott, de eszmei hatása a kortársakra, különösen a munkásokra óriási volt: a harmóniatelepek ismertették meg a szövetkezetésben rejlő önsegély értelmét. Amikor pedig Owen a spekulációs haszon kiküszöbölését tűzte ki célul, ezzel tulajdonképpen a közvetítő, az ún. lánc-kereskedelem kiiktatásának gondolatát vetette fel, amely a későbbi fogyasztási szövetkezetek létesítésének egyik alapja lett.

Az Owen kezdeményezte termelőszövetkezeti mozgalomtól függetlenül dr. William King 1828-ban Brightonban fogyasztási szövetkezetet alapított. A tagok heti befizetéseiből tőkét gyűjtöttek, ebből árucikkeket

vásároltak, amelyeket közös üzlethelyiségben bocsátottak áruba. A nyereségből tőkeakkumuláció révén földet kívántak vásárolni, gyárakat akartak építeni, amelyeket mind-mind közösen kezeltek volna. A brightoni mintát nemsokára másutt is követték. 1832-ben, a mozgalom csúcspontján már közel 500 szövetkezett működött. King eszmének terjesztésére 1828-ban megindította az első szövetkezeti lapot a „The Co-operator”-t (A szövetkező). A kormány magatartása, a szövetkezeti tagok kereskedelmi és gazdasági iskolázatlansága, viszálykodásaik, a vezetők visszaélései és a chartista politikai mozgalom együttesen a szövetkezetek bukását okozta.

A két bátor egyéni kísérlet bukása ellenére is sikert hozott: a gyakorlati szövetkezeti mozgalom úttörőit, 28 rochdale-i takácsot összefogásra, kölcsönös segítségnyújtásra, szövetkezet alapításra lelkesítve. Innen, az angol kapitalista textilipar egyik központjából indult ki a ma már az egész világot átfogó fogyasztási szövetkezeti mozgalom.

A kis szövetkezeti boltjukat 1844-ben megnyitó takácsok előtt Owen hatására távolba tekintő társadalom-átalakító célok lebegtek, amihez a fogyasztási szövetkezet alapítását első lépésnek tekintették. Owen szellemi hatását tükrözi az a programpontjuk is, hogy amint lehetséges, fogjon a szövetkezet a termelési, kereskedelmi, nevelési és kormányzati viszonyok rendezéséhez, vagy más szóval: kezdeményezze a szövetkezet egy gazdasági és kormányzati autonómián alapuló szövetkezeti telep létesítését, vagy támogasson más szövetkezeteket ilyen telepek létesítésénél. A takácsok sikereiket annak köszönheték, hogy nem merev doktrínák voltak, hanem a környezetük realitását is beszámító józan praktikus emberek, akik így olyan elveket tudtak a gyakorlatba átültetni és megfogalmazni, amelyek a mai szövetkezeteknek is alapelvei.

Ezek az ún. rochdale-i elvek:

1. a nyitott tagság elve,

2. demokratikus vezetés: a tagok egyenlő szavazati joga üzletrészeik arányára tekintet nélkül,
3. a tagok által befizetendő üzletrész gyűjtése (tőke) és korlátozott tőkekamat,
4. készpénz ellenében való vásárlás és árusítás (nem hitelre!),
5. vallási és politikai semlegesség
6. a szövetségi továbbképzés elősegítése.

Kiemelkedő jelentőségű újításuk volt az üzleti felesleg szétosztása az ún. vásárlási visszatérítés és az, hogy nyílt üzlethelyiségben rendszeres napi áron árusítottak, nem tagok részére is, megbízhatóan jó minőségű, becsületesen kimért árukat. 1844. előtt a fogyasztási szövetkezetek tulajdonképpen beszerző csoportoknak tekinthetők, amelyek csak a tagok szűk körét látták el árucikkkel. A rochdale-i újítás a nem tagok részére történő árusítással megnövelte a forgalmat, ezzel stabilabbá tette a szövetkezet helyzetét a szabadverseny viszonyok között. A bevételekből származó felesleget az üzleti év végén felosztották a tagok között, de nem az üzletbe befektetett tőkét részesítették jövedelemben, mint a részvénytársaságok, hanem a szövetkezetnél történt vásárlások arányában. Így a tagokat érdekelté tették a szövetkezet minél nagyobb igénybevételeiben.

Míg a modern fogyasztási szövetkezetek alapjait Angliában fektették le, addig a szövetségi mozgalom másik nagy ága a termelőszövetkezetek szülőháza Franciaország volt. Az első alapítók célja itt is ugyanaz, mint Angliában: a létező társadalmi-gazdasági viszonyok emberies átformálása a szövetkezetek segítségével. De ezt nem a fogyasztás, hanem a termelés szövetségi megszerzésével szándékoztak megindítani. A mozgalom úttörője Philippe Buchez, Saint-Simon tanítványa volt, aki hivatkozott mesterének arra a tanítására, hogy az emberiség új korszak küszöbéhez érkezett, meg kell teremteni az emberi együttműködés új rendjét, melynek fontos része a termelés új rendjének meg-

szervezése. Buchez ezt a célt a termelőszövetkezetek útján kívánta elérni. A munkásság csak akkor javíthat helyzetén – mondta –, ha függetlenedik a tőkétől, a tőkés vállalkozótól és ezért termelőszövetkezetekbe tömörül, így biztosítva a munkabérén felül a vállalkozói nyereséget magának. Bucheznél jelenik meg a feloszthatatlan tartalékalap gondolata. A nyereséget nem osztja fel maradéktalanul a tagok között, sőt még egy-egy szövetkezet feloszlása esetén sem osztják szét a vagyont, mert ez az egész szövetkezeti mozgalom fejlesztését szolgálja, újabb szövetkezetek alakításának támogatásával. Ez a gondolat megvalósul a Raiffeisen indította német mezőgazdasági szövetkezeti mozgalomban is és a magyar 1920. évi XXX. törvénycikkben. Buchez kezdeményezésére 1832-ben a párizsi asztalosok alapítják meg az első termelőszövetkezetet. Igazi fellendülést azonban csak Saint-Simon másik tanítványa, Louis Blanc elméleti és gyakorlati tevékenysége eredményezett. 1841-ben jelent meg híres könyve „A munka szervezése” („Organisation du Travail”), ebben tette közzé a társadalmi rend átalakítására vonatkozó terveit, amelyekben a termelőszövetkezeteket alkalmas eszköznek tartotta a kapitalista gazdálkodás káros következményeinek kiküszöbölésére. A szövetkezeti mozgalom állami támogatását először Louis Blanc tartotta szükségesnek. Az 1848-as párizsi februári forradalom kormányában miniszterséget vállalt és a gyakorlatban valószínűleg megtermelőszövetkezeti elgondolásait, ún. „nemzeti műhelyeket” (ateliers nationaux) létesítettek a szociális kérdések megoldására, pl. a munkanélküliek foglalkoztatására.

A magyar szakszervezeti mozgalom története egybefonódik a magyar szociáldemokrácia történetével. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a szociáldemokraták tevékenysége három fő területen zajlott: a politikai- pártszervezeti területen, a szakszervezeti és szövetkezeti mozgalomban. Politikai tevékenység leginkább a pártszervezetekben folyt, a szakszervezetek és a szövetkezetek főként gazdasági célokat tűztek maguk elé. A nagyipar, és így a nagyipari munkásosztály is Magyarországon a múlt század nyolcvanas éveiben alakult ki. Sztrájkok már az első időkben is voltak - pl. 1882-ben a kőfaragóké, 1883-ban a

sütőmunkásoké, 1884-ben a kovácsoké és bádigosoké, 1885-ben a nyomdászoké - nem volt azonban olyan szervezet, amely ezeket a megmozdulásokat összehangolta volna. Léteztek ugyan különféle önképző és önszegélyző egyletek, de ezek kezdetben nem láttak el érdekvépmiseleti feladatokat. Ilyen volt pl. a Budapesti Vas és Fémmunkások Önképző és Önszegélyző Egylete, amely 1887-ben új alapszabályt kapott. Ezt az eseményt tekintjük hozzávetőlegesen a szakszervezeti fejlődés kezdő időpontjának. A Szociáldemokrata Párt 1890-es megalakulásakor azonnal jelentkezett az a felismerés, hogy meg kell alakítani a munkások, munkavállalók helyi és országos egyleteit, szakmai szempontokat érvényesítő, segélyező és jogvédelmet biztosító munkás szakszervezeteket kell létrehozni. A munkásság helyzete – nemcsak Magyarországon – rendkívül nehéz volt ebben az időszakban. A bérek alacsonyak voltak, a munkaidő napi 11 és 15 óra között mozgott, gyakori volt az ún. „durchmars” azaz, hogy az éjszakát megállás nélkül dolgozták át. A liberális nemesség vezette országban a több évtizedekig tartó szabadelvű uralom az ún. történeti osztályok és a kapitalizmus pártolásával elhanyagolta a mezőgazdaság és ipar munkásosztályainak kiképzését és polgári osztály kialakítását. Pedig ekkor a munkásság már számarányánál fogva sem volt mellőzhető. 1890-ben ipari kereső és eltartott van 2.600 ezer. 1900-ban 3.490 ezer, akiknek politikai befolyás alig jut. Az értelmiség száma 1870-1910 között megkétszereződött, 88 ezerről 44 ezerre emelkedett.

A nagybirtokrendszer uralkodik: az összes gazdaság 53 %-a törpegazdaság, 1.280 ezer kiscgazdaság 2.150 ezer holdon gazdálkodik, a nagybirtokos családok földtulajdona ugyanekkor 2.329 ezer holdat tesz ki. Az államot vezető birtokos nemesség és a közigazgatásban elhelyezkedett, földjét vesztett gentry vezető réteg nem ismerte fel a reform szükségességét, a választójog kiterjesztésére – amely ekkor, egész Európában használatos demokratikus eszköz volt – nem került sor. Érdekesen szemlélteti ezt a szellemet a kor nagy politikusának, Tisza Istvának gondolkodása, aki bár az egyéni segítség és az államszocializmus közti vonalon állva az ipari munkásvédelem, munkás egyesületek ki-

építése, béremelés, munkáslakások építése, a gyermek és női munka védelme mellett foglalt állást, de az 1897-es alföldi munkásmozgalmak idején úgy vélekedett azokkal szemben, akik a földreform szükségességét hangoztatták, hogy a mezőgazdasági munkásnak földet ígérni épp oly utópisztikus teória, mint tőkét ígérni az ipari munkásnak. A világ rendje az, hogy nem juthat minden embernek ingó és ingatlan tőke, ezen változtatni nem lehet. Így lett a liberális felfogás – amely a gazdasági életben a tőkegyűjtést és a szabad mozgást tekintette fő elvnek és a reformkorban oly nagy mértékben segítette elő a gazdasági és társadalmi fejlődést, megharcolt egy tiszta forradalmat és szabadságharcot, majd a kiegyezéssel Európa vezető hatalmai közé emelte Magyarországot – a század végére bizonyos értelemben a fejlődés gátja. Ebben a szellemi és társadalmi környezetben vette kezdetét a szakszervezetek fejlődése pontosabban először kialakulása – a kilencvenes években. 1890-től már szervezett sztrájkokra került sor. 1891-ben törvényt hoztak a vasárnapi munkaszünetről és kezdetleges betegbiztosítást vezettek be. Ebben az évtizedben jelentkeztek az agrármozgalmak is. 1896-ban megtartották a Földmunkások I. kongresszusát. Helyi egyesületek alakultak csaknem minden szakmában, országos egyesület alakítására azonban nem került sor. A szakszervezeti mozgalom élénkülését jelzi az egyesületek által kiadott sajtótermékek számának gyarapodása is, megjelennek pl. a „Cipész”, a „Fémmunkás” és a „Kőfaragó” c. lapok.

Országossá a mozgalom a századforduló idején vált.

1900-ban 125 szakegylet volt már, ebből 43 Budapesten, 83 pedig 24 vidéki városban. 1899-ben rendezték meg az I. szakszervezeti kongresszust – ekkor még nem került sor az egyletek egyesülésére – majd 1901-ben a II. kongresszust, mely memorandumot intézett a kormányhoz munkásvédelmet és hatékony szociálpolitikát követelve. A század első éveiben sorra jönnek létre azután az országos egyesületek, (szabók, cipészek, építőmunkások, vas és fémmunkások, famunkások stb.) Az 1904-es III. kongresszuson már 14 országos szövetség 408 csoportja vesz részt. Ekkor állítják fel a szakszervezeti állandó titkárságot, mely-

nek vezetője Jászai Samu, a későbbiekben pedig Peyer Károly lesz. Az 1908-as IV. kongresszuson 130.000 ezer szervezett munkás képviselői vesznek részt. Ebben az időben alakulnak sorra a munkások szövetségei mellett a munkaadók szövetségei. A szakszervezetek gazdasági harcot folytatnak (mezőgazdasági és bányász munkások körében pl.), de harc nélkül is születnek bizonyos eredmények: a kormány önként vezeti be a kollektív szerződéseket. 1906-ban megalakult a Földmunkás Szövetség, 1907-ben 597 csoportjának 32.000 ezer tagja van. A szövetség megalakulását az OMGE kormányhoz intézett beadványokkal próbálta megakadályozni. 1900 és 1910 között Andrássy Gyula belügyminiszter feloszlát számos munkásszervezetet. A világháborút megelőző években a politikai harc, a növekvő külpolitikai feszültség és a növekvő munkanélküliség érezteti hatását a szakszervezeti mozgalomban is.

Összegezve megállapítható, hogy az első világháborúig kialakult az a szervezeti forma, amely kisebb változásokkal 1945-ig fennállt.

1923-ban ünnepelte a Szakszervezeti Tanács 25 éves jubileumát. A húszas, harmincas években a szakszervezetek tevékenységének súlypontja a munkanélküliség enyhítéséért és a munkásbiztosítás visszafejlesztése ellen folytatott harc volt. A két világháború között a szakszervezetek munkájában nagy számban vettek részt kommunisták.

A szakszervezeti mozgalom 1949-1950-ben – az 1948. októberi XVII. kongresszuson hozott elhatározás szerint – szintén új szervezeti kereteket alakított ki, a szakmai szervezetek rendszeréről áttért az iparágak szervezetek szerinti tagolódásra. Ekkor jött létre az a 19 szakszervezet, amely a felszabadulás utáni 50 helyébe lépett. Ezzel egyidejűleg került sor az „egy üzem – egy szakszervezet” elvének gyakorlati megvalósítására is.

1949. március 12-én – a kormány vonatkozó rendelete alapján – az üzemi bizottságok beolvadtak a szakszervezetbe. Ezzel a közvetlen de-

mokrácia felszabadulás után létrejött szervezetei, intézményei közül az utolsó is megszűnt.

Az üzemi bizottságok mellett a nemzeti bizottságok, földigénylő bizottságok stb. nemcsak a dolgozók megnyeréséért és a hatalomért vívott küzdelemben töltötték be jelentős szerepet, de egyúttal szervesen beépültek a népi demokrácia politikai intézményrendszerébe. A tőke kiszajátítása és a burzsoáziának a hatalomból való kiszorítása után azonban az MDP feleslegesnek és terhesnek érezte őket, s nem volt hely részükre a kiépülőben lévő új politikai intézményrendszerben. Az új üzemi szakszervezeti szervek létrehozása az 1949. márciusi választásokkal zárult. 1950 június-augusztusában azonban ismét újjáválasztották – a volt szociáldemokraták kiszorítása célzatával – a nemrég életre hívott üzemi szakszervezeti bizottságokat. Ezzel párhuzamosan a szakszervezeteket lényegében megfosztották érdekvédelmi funkciójuktól, az üzemek demokratikus ellenőrzésének feladataitól.

Tevékenységük ezután már csaknem kizárólagosan a központi utasítások végrehajtására, munkaversenyek adminisztratív szervezésére szorítkozott. A szakszervezeti politika torzulásainak felszámolása 1953 után részben megkezdődött.

Zárszó, nem időszerűség nélkül

A Magyarországon működött érdekvédelmi szervezetek történeti szemléletű bemutatása logikusan elvezet az érdekfogalom (összefüggései, megalapozottsága, meghatározottsága stb.) vizsgálatához. A múlt hagyományait kritikusan megítélni csak a fogalmak végiggondolásával, tartalmuk és jelentésük állandó bővítésével lehet. Az érdek-összeütközések tudományos és mindennapi tapasztalata elvezet minket az érdekek relatív mivoltának felismeréséhez. A konkuráló érdekek megítéléséhez biztos mércét kell keresnünk. Ezt a korai közgazdaságtan felvevte, majd az újkantiánus filozófia által univerzalizált értékfogalomban találja meg a modern ember. Az érdek egyéni és közösségi, az érték tör-

ténelmi dimenzióban bontakozik ki. A munkahelyi, családi, piaci, politikai, gazdasági, stb. érdekek viszonylatában az érték abszolútként jelentkezik.

A történelemtudomány tapasztalata, hogy az értékek kulturális, és társadalmi, gazdasági viszonyokhoz kötöten korszakonként változók. Hogy ez a kettős relativizmus ne vezessen nihilizmushoz és anarchiához, a történelmi tapasztalatok adott korszakbeli összegzésének lehetőségére, azaz az érték meghatározására, a filozófia kidolgozta az emberi méltóság fogalmát. Kant, a fogalom első megfogalmazója és az őt követő filozófusok sora az emberi méltóságot olyan stabil pontnak, elvnek tekintették, amelyhez viszonyítva az értékek pozitív, vagy negatív volta, és az érdekek konstruktív, vagy destruktív jellege határozottan megítélhető. Kant a humanista hagyományokat juttatta célba azzal a gondolatával, hogy az ember a másik embert mindenkor, mint célt, és sohasem mint eszközt tételezheti. Marxnál ez a gondolat, mint az emberi természet kibontakoztatása természeti (anyagi) környezetben jelenik meg. Az emberi méltóság ezek biztosítására az általános alap, ennek védelme minden társadalom természetes önfenntartó gesztusa. Társadalmi intézményei az erkölcs, a jog és az állam. Az állam kitüntetett intézmény értékre nevelő tevékenysége miatt: csak az értékek alkotására és tiszteletére képes közösségek tudják jól kifejezett érdekeiket megfogalmazni, felismerni.

Az érdekvédelem mellett sokat emlegetjük a szabadságot. A szabadság azonban kettős fogalom: nemcsak valamitől (a kényszertől) való szabadság (negatív szabadság), hanem egyúttal mindig valamire való szabadság (pozitív szabadság) is kell legyen, felszabadulás az új és újabb feladatra. Ezeket a feladatokat fogalmazza meg a maga területén az érdekképviselő és érdekvédelem. Az érdekvédelem a negatív szabadsággal függ össze, az érdekképviselő feltételezi a pozitív szabadságot. Ez azt is jelenti, hogy az érdekvédelem és érdekképviselő mindig együtt kell, hogy érvényesüljön, külön-külön hatástalanok, működésképtelenek. Az állammal meg kell találniuk a harmóniát, hiszen ugyan-

azt a célt a társadalmi feladatmegosztás más-más szintjén, más és más eszközökkel szolgálják. Az egyéni és közösségi egység megteremtésével erejüket megsokszorozzák, a társadalmi kohéziót növelik. Ma erre a reformok nehezebbé vált szakaszában mindennél jobban szükségünk van (lenne) és ehhez minden ismert eszközt is fel kell eleveníteni, meg kell ismerni. Ez a politika felelőssége.

Annak érzékeltetésére, hogy ezeknek a problémáknak a megoldásában korántsem vagyunk magunkra hagyva, Apáthy Istvánnak, a kolozsvári egyetem neurológiai professzorának – aki szaktudománya két konkuráló alapelméletének egyikét alkotta és természettudós létére társadalomtudós és gyakorló politikus is volt – a Magyar Társadalomtudományi Szemlében 1914 januárjában írott soraiban a következőket írta: „A társadalmi individualizmus a múlt század derekán érte el virágkorát abban az optimizmusban, hogy a szabadságot, egyenlőséget, a testvériséget jogi intézményekkel meg lehet teremteni. De már a múlt század végén bekövetkezett az individualizmus csődje, mert a jogi intézmények nagyon is tág kereteiben belül szabadjára hagyott egyén maga semmisítette meg a szabadságot, egyenlőséget, a testvériséget. Az individuális berendezkedések helyére mindinkább szociális berendezkedések lépnek és a XX. század a szocializmus százada lesz. Hogy ezután azt is nem fogja-e érni akkora kiábrándulás, mint érte az individualizmus századát, a XIX. századot, csupán attól függ, megfogja-e a szocializmus követelményei szerint alakuló társadalom számára teremteni a társas erkölcs uralmát, amely a még kizárólag gazdasági-társadalmi kényszer helyébe lépjen.”